

Den kontekstuelle friheten

Innledning

I år fyller den franske filosofen, eksistensialisten, forfatteren og feministen Simone de Beauvoir (1908-1986) hundre år. Verket *Det annet kjønn* (1949) var et gjennombrudd og ble et hovedverk, ikke bare for henne selv som forfatter, men også for den moderne feminismen. Ifølge Beauvoir er litteraturens oppgave å utvirke noe, å føre til forandring og avsløring av verden (Wiestad 2006 s. 199). Årsakene til de tradisjonelle kjønnsrollene ble avslørt – dette førte til at flere kvinner torde å snakke høyere og å offentliggjøre tabuer, som for eksempel sex, voldtekt og sjalu menn (Ridderstrøm 2008 s. 214). Boken har i ettertid ofte blitt kalt feminismens bibel (s. 213). I denne teksten skal jeg plassere *Det annet kjønn* sjanger- og innholdsmessig, der jeg ved det sistnevnte skal diskutere hvorvidt teksten tilhører den filosofiske retningen eksistensialisme.

Det annet kjønn: En bibel, et essay - en hybridsjanger?

Ordet *bibels* egentlige betydning er *brev* og *bok* (Berulfsen & Gundersen 2000), men blir også, i tillegg til særnavnet for den religiøse skriften Bibelen, oversatt til *et skrift el. en bok som oppfattes som en absolutt autoritet* (Wangensteen 2005). *Det annet kjønn* har for enkelte kanskje hatt, i overført betydning, funksjon som en bibel. Men en slik hyllende betegnelse kan ikke uten videre brukes som en sjangerbetegnelse. For å finne den rette sjangeren må en gå nærmere innpå selve teksten.

Den første setningen i *Det annet kjønn* er: “Det har tatt meg lang tid å bestemme meg for å skrive en bok om kvinnen.” (Beauvoir 1992 s. 13). Denne åpningen forbereder leseren på en subjektiv tekst, med “jeg”-synsvinkel. Den kan minne om en romanåpning eller første setningen til et informalt essay, eller til og med en dagbok eller en annen type personlig eller biografisk tekst. De neste setningene i boken er: “Emnet er ømtålig, især for kvinnene selv, og det er slett ikke nytt. Striden om kvinnesak har allerede fått altfor mye blekk til å flyte. Og det ser ikke ut til at skriverier og tåpelige diskusjoner i de siste hundre år har kastet nytt lys over problemet.” Her fortsetter Beauvoir i den samme stilen: Uformell, her også med en litt ironisk og humoristisk tone.

Disse første setningene tyder på at *Det annet kjønn* er en sakprosaetekst. Den virker essayistisk – den minner fremdeles om et informalt essay – samt at den også kan virke kåseri-aktig. Men når en fortsetter å lese, ser en at ord som “jeg” og “meg” sjelden forekommer, det er ikke ofte Beauvoirs

stemme deltar direkte i teksten. I tillegg til dette, forsvinner mye av det gjennomgående uformelle og humoristiske. Det er snakk om en objektiv og saklig sakprosa, med essayistiske trekk. Det ser ikke ut til at Beauvoir er ute etter å vise frem den ene og eneste sannhet og peke på én løsning, det er selve progresjonen i teksten og vandringen som driver engasjementet for temaet fremover. Ut ifra disse vurderingene kan en anta at *Det annet kjønn* er et essay, og undersøke dette bedre ved å gå nærmere innpå essaysjangeren. Beauvoir-ekspert Torill Moi omtaler i en avisartikkel også teksten som et essay, nærmere bestemt som mesterverket blant Beauvoirs essayer (Moi 2000).

Essaysjangeren

Det er ikke alltid like lett å definere hva som er og hva som ikke er et essay: “Essayet er en utpreget litterær blandingsform og befinner seg et sted mellom fiksjon og sakprosa.” (Bull-Gundersen 1991 s. 76). Men det er likevel noen trekk ved denne sjangeren som gjør at den skiller seg fra andre sjangere.

Essayet er veldig fleksibelt og åpent med tanke på emnevalg: En kan skrive om alt fra kunstneriske til vitenskapelige emner, uten at tekstene trenger å ha samme form som det tematiske tilsier. Begrensningen innen emnevalget er at emnet allerede skal eksistere, det bør ikke være en presentasjon av noe nytt, men en filosofering rundt noe som har vært, eller noe som er, vist på en ny måte.

Selve formen til essayet er drøftende og “vandrende”, nærmest litt usystematisk. Det er ikke svaret eller konklusjonen som er det viktigste i essayet, men prosessualiteten – undersøkelsene og eksperimenteringene underveis.

Det formale essayet

Det er vanlig å dele essaysjangeren inn i to hovedgrupper: Det informale og det formale essayet (Bull-Gundersen 1991 s. 77). Det førstnevnte er den mest subjektive varianten som gir store rom for personlige meninger og bruk av humor og ironi. Et formalt essay derimot, er en mer saklig, objektiv og formell variant. Objektet er for den formale essayisten mye viktigere enn subjektet. Den nærmer seg mer en avhandling enn en skjønnlitterær tekst, og har blitt sett på som en forløper for den populærvitenskapelige teksten.

Beauvoir behandler det velkjente temaet, kvinneposisjonen, på en vandrende og undersøkende, men objektiv måte – objektet/temaet er definitivt viktigere enn subjektet i denne teksten. Hun bruker gjennomførte språklige bilder og et eget vokabular på kvinnens posisjon i forhold til mannen, blant

annet med bildene vasall/lensherre, objekt/subjekt og begrepene immanens/transcendens, uten å bli kunstnerisk og skjønnlitterær i fremstillingsformen. Samtidig som hun vandrer, er hun faktaorientert i undersøkelsene. Hun refererer ofte til fagfolk: Feminister og kvinneforkjempere, forfattere og andre. Det forekommer også ofte litteraturreferanser, både til faglitteratur, skjønnlitteratur og allmennkjente historier, som bibelfortellinger og H. C. Andersens eventyr. Hun henvender seg sjelden direkte til leseren, men lar leseren være deltakende ved å bruke pronomenet “vi”. *Det annet kjønn* kan også minne litt om en populærvitenskapelig tekst, slik som et formalt essay lett kan gjøre, det er en filosofisk og feministisk tekst en ikke trenger forkunnskaper for å lese, som er skrevet for den som måtte interessere seg for emnet.

Etter disse undersøkelsene av essaysjangeren, kan en nå konkludere med at *Det annet kjønn* er et langt formalt essay. Tekstens form- og sjangermessige egenskaper har nå blitt definert. Nå gjenstår det innholdsmessige.

Eksistensialismen

Simone de Beauvoir blir gjerne omtalt som en *eksistensialistisk* filosof. Eksistensialisme er en betegnelse på flere bevegelser eller “epoker”, her nevner jeg de tre mest kjente.

Eksistensialismen har sine røtter i Søren Kierkegaards (1813-1855) filosofi, som kan kalles preeksistensialismen (Grande 2004 s. 83). Eksistensialismen som dominerte på midten av 1900-tallet, den som Beauvoir tilhørte, blir gjerne omtalt som den moderne eksistensialismen, og er den en oftest forbinder med betegnelsen eksistensialisme. Den tredje “epoken” som er verdt å nevne kort, er sen-eksistensialismen, også kalt attityderelativismen, der blant andre Dag Solstad har bidratt med romaner som *Irr! Grønt!* (1969) (Andersen 2006 s. 500). I denne teksten blir det heretter kun snakket om den moderne eksistensialismen.

Eksistensialismen kan kalles det 20. århundrets humanistiske bevegelse (Grande 2004 s. 83). Bevegelsen vokste ut fra en annen filosofisk retning: Fenomenologien (Sætre 1969 s. 19), en retning som legger vekt på å forme sin erkjennelse ut fra fenomenene, ut fra tingene (gjenstander, handlinger, hendelser etc.) rundt oss. Eksistensialismen vektlegger også dette, men kan ses på som en videreføring av fenomenologien med et større og noe annerledes fokus på jeg-et, subjektoppfatningen og refleksjonsevnene (s. 20).

Den kanskje mest kjente eksistensialisten var franske Jean Paul Sartre (1905-1980) som både var Beauviors medstudent og store kjærlighet (Svare 1997 s. 388). Han var forfatteren bak det meste av

det som representerte eksistensialismen, for eksempel i det som kan kalles eksistensialismens bibel: *Væren og intet* (1943) (Landro 2000 s. 346). Mange av arbeidene hans var samarbeidsprosjekter med Beauvoir. “Eksistensen kommer før essensen”, sa Sartre, og denne setningen ble eksistensialistenes slagord (Andersen 2006 s. 332). Her skjer det et oppbrudd fra essensialismen: Mennesket er ikke medfødt, det skapes av subjektet.

Beauvoir var en stor tilhenger av Sartres filosofi. Den eksistensialistiske etikken og ontologien (“slik ting faktisk er”) og frihetsbegrepet skinner sterkt igjennom Beauvoirs filosofiske forfatterskap (Wiestad 2006 s. 199).

Eksistensialismen i *Det annet kjønn*

Simone de Beauvoir legger utgangspunktet for sin eksistensialisme i bevissheten om sitt eget kjønn (Grande 2004 s. 96). Tenkningen hennes er eksistensialistisk ved at hun legger vekt på valgene og friheten til å komme seg ut av eller forandre på sin egen eksistens. Dette kan kalles det eksistensielle frihetsbegrepet: Tanken om at mennesket på *en grunnleggende måte* er fritt (Svare 1997 s. 388).

Mennesket blir ikke født inn i en rolle. “Et menneske *er* ikke annet enn hva det *gjør*; det mulige når ikke ut over grensene for det virkelige, essensen går ikke forut for eksistensen.” (Beauvoir 1992 s. 153). Det som innenfor eksistensialismen problematiseres i *Det annet kjønn* er hvorvidt *kvinnen* er fri eller ikke.

To av begrepene Beauvoir bruker for å beskrive forholdet mellom kvinnen og mannen, er de allerede nevnte ordene immanens og transcendens. Det immanente er det Beauvoir forbinder med det “kvinnelige” – et menneske i sin rene subjektivitet, som blir hvor det er. Det transcendent beskriver mannens grenseoverskridende egenskaper – han ekspanderer og tøyser grensene sine og er ikke stillestående som kvinnen. Her navngir Beauvoir to typer eksistenser, og problematiserer hvorfor det er slik, hvorfor mannen i er subjektet i forhold til kvinnen. Kvinnen er i utgangspunktet fri til å komme seg løs fra den immanente tilstanden og å bli fri og skapende: Et transcendent *menneske*. Hva er det som gjør at hun så lenge har vært og er underlegen mannen? Er kvinnen egentlig fri?

“I dag er det i mennenes holdning en dobbelthet som skaper et pinefullt dilemma for kvinnen. De godtar i ganske stor utstrekning at hun skal være jevnbyrdig og likestilt, men de fortsetter å kreve at hun skal være det ikke-vesentlige” (s. 154), hevder Beauvoir. Dilemmaet blir et hinder for kvinnens opprinnelige frihet til å forme seg selv som menneske: “Disse to skjebner er helt uforenlige for henne,

hun vakler mellom den ene og den andre uten helt å tilpasse seg noen av dem.” Her kan det virke som om Beauvoir legger all skylden for kvinnens manglende frihet på mennene, men lenger ut i teksten ser en at hun like mye skylder på kvinnen selv: “Uten tvil er det mye lettere å underkaste seg blindt enn å arbeide for å frigjøre seg; også de døde er bedre tilpasset jorden enn de levende.” (s. 155). Her viser hun forståelse for at det er lett og fristende å underkaste seg, å forbli immanens, i stedet for å ta det tunge steget bort fra andres forventninger. “Ofte er undertrykkelsen så sterk at de ikke engang er klar over sin egen frihet.” (Svare 1997 s. 338). Samtidig blir kvinnen indirekte sammenlignet med de døde. Hun kritiserer dermed kvinnen for å være lat, og kanskje til og med ignorant. Kvinnen bør våkne opp og ved hjelp av refleksjon innse friheten hun har som subjekt. Hun bør komme seg ut av det immanente – inn i det transcendent der hun blir et menneske - likestilt med mannen.

Den kontekstavhengige friheten

Ved hjelp av denne teksten har Simone de Beauvoirs verk *Det annet kjønn* blitt satt i bås både sjanger- og innholdsmessig. Som en avslutning vil jeg gjøre en litt finere avgrensning av det eksistensielle frihetsbegrepet hos Beauvoir.

Ved å argumentere og eksemplifisere hvorfor og hvorfor ikke kvinnen kan være og er fri, har hun vist oss hvor viktig valget og friheten er for å komme seg ut av en *uegentlig* eksistens: Den undertrykte kvinnen – den Andre (Grande 2004 s. 96). Hun skriver i god eksistensialistisk ånd om hvordan kvinnen bør skape seg selv ved å ta egne valg og egne ansvar, men Beauvoir er aldri moraliserende og pekefinger-aktig. Hun er nyansert, hun klarer utmerket å se flere sider av samme sak. Hun oppfordrer kvinnen til å komme ut av det immante skallet, samtidig som hun *forstår* at det kan være fristende og enklest å forbli i sin undertrykte tilstand. Vi kan kalle det en kontekstavhengig frihet: “[...] hun betonte mye sterkere enn Sartre hvordan friheten er kontekstavhengig, det vil si avhengig av hvor man bor, hvilket kjønn man har, hvilken utdanning man har, etc.”

Litteraturliste

Andersen, P. T. (2006). *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget

Beauvoir, S. de. (1992). *Det annet kjønn*. Oslo: Pax

Berulfsen, B. & Gundersen D. (Red.). (2000). bibel. I: B. Berulfsen & D. Gundersen (Red.), *Fremmedord blå ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget

Bull-Gundersen, M. (1991). Sentrale trekk ved essayet. *Kritikkjournalen*, 9, 74-79.

Grande, P. B. (2004). *Sentrale livssyn*. Oslo: Gyldendal

Landro, J. H. (2000) *Århundrets forfattere*. Oslo: De norske Bokklubbene

Moi, T. (2000, 10. juni). Frihetsgudinnen. *Dagbladet*. Lokalisert 28. mai 2008 på Verdensveven:
<http://www.dagbladet.no/tekstarkiv/artikkel.php?id=5001000032064>

Ridderstrøm, H. (2008). *Litteraturhistoriske tekstpraksiser*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Svare, H. (1997). *I Sokrates' fotspor: Filosofi- og vitenskapshistorie*. Oslo: Pax

Sætre, S. (1969). *Kvinnen – det annet kjønn?: En studie i Simone de Beauvoirs filosofi*. Oslo: Gyldendal

Wangensteen, B. (Red.). (2005). bibel. I: B. Wangensteen (Red.), *Bokmålsordboka*. Oslo: Kunnskapsforlaget

Wiestad, E. (2006). Kjønn, frihet og kunnskap. I: P. Ariansen, I. Bostad, S. Mathisen og Ø. Rabbås (Red.), *Lærebok i filosofi- og vitenskapshistorie*. Oslo: Universitetet i Oslo